

- результативним виявився вплив експериментальної методики на формування всієї групи загальнопізнавальних умінь;
- цілеспрямоване педагогічне керівництво процесом формування загальнопізнавальних умінь сприяло оволодінню іншими загальнонавчальними та предметними вміннями, позитивно позначилося на мотивації навчання, його успішності, суттєво вплинуло на загальний рівень розвитку учнів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні умов педагогічного керівництва процесом формування загальнопізнавальних умінь як узагальнених способів дій у різних формах навчальної діяльності молодших школярів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лошкарева Н.А. Межпредметные связи как средство совершенствования учебно-воспитательного процесса. – М.: Изд-во МГПИ, 1981. – 101 с.
2. Менчинская Н.А. Проблемы учения и умственного развития школьников// Избран. психологич. труды. – М., 1989. – 224 с.

УДК 378

В.А. Каліш, В.О. Собко

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПОЧАТКОВОГО КУРСУ РІДНОЇ МОВИ

У статті визначено загальні теоретичні засади комунікативного підходу у мовній освіті молодших школярів та подано методику роботи над текстами – описами у процесі шкільного навчання.

The common theoretical principles of the communicative approach to the linguistic education of the junior schoolchildren are defined and the method of the texts of description at the process of school studying is given at the article.

Застосування нових наукових підходів у сучасній лінгвістиці, спрямованих на дослідження функціонування мови як засобу спілкування в різних сферах суспільної діяльності людини, як знаряддя пізнання, осмислення світу і вербалізації розумової діяльності, як явища суспільного, тісно пов'язаного з людиною, народом, його історією і культурою, окреслює і нові технології опанування мовою на всіх етапах шкільного навчання.

Сучасна лінгвометодика спирається на досягнення когнітивної, комунікативної, функціональної лінгвістики, теорію мовленнєвої діяльності, лінгвістику тексту, що становить теоретичне підґрунтя для реалізації пріоритетних завдань мовної освіти, визначених державними документами в галузі освіти. Головною метою сучасної школи є формування мовної особистості, тобто такого носія мови, який добре володіє системою лінгвістичних знань, вільно володіє всіма ресурсами мови, репродукує мовленнєву діяльність, виявляє високий рівень мовленнєвої культури, забезпечує розширення функцій мови, творення україномовного середовища в усіх сферах суспільного життя, виявляє природне бажання повернутися у повсякденному спілкуванні до рідної мови, до відродження культури, традицій народу, постійно вдосконалює своє мовлення [5].

Порушена нами проблема комунікативного підходу до вивчення мови є актуальною в дослідженнях лінгвістів (Н. Арутюнова, А.Баромов, Ф.Бацевич, І.Горелов, Т.Винокур, О.Селіванова, І.Стернін та ін.), лінгводидактів (В. Аврорін, В.Бадер, М.Вашуленко, Л.Варзацька, Н.Гац, О.Горошкіна, Т.Донченко, Н.Лазаренко, М.Львов, Л.Мацько, В.Мельничайко, А.Нікітіна, Л.Паламар, М.Пентилюк, Л. Скуратівський, О.Хорошковська та ін.), психологів (О.Синиця, І.Зимня, Г. Костюк, О.Леонтьєв). Учені розглядають різні аспекти проблеми комунікації, співвідношення мови і мовлення як компонентів лінгвальної

діяльності, механізми породження мовлення і види та форми мовленнєвої діяльності, складові процесу формування комунікативних умінь і навичок тощо.

Мета нашої статті – розкрити технологію формування в школярів початкових класів будувати стилістично диференційовані описи з урахуванням принципів комунікативної методики.

Як зазначають лінгводидакти, комунікативна методика зорієнтована на посилення практичної спрямованості змісту навчання мови, надання пріоритету формуванню в учнів умінь і навичок спілкуватися в різних сферах соціального життя, оволодіння всіма формами і видами мовленнєвої діяльності [3]. Комунікативна методика спирається на теоретичні засади комунікативної лінгвістики, що досліджує процес спілкування людей з використанням живої природної мови, а також з урахуванням усіх наявних складових комунікації [1].

У полі зору цієї галузі лінгвістики – питання про загальні закони комунікації, її специфіку залежно від різних умов, структуру мови у процесах спілкування, закономірності взаємодії мовних і позамовних засобів комунікації, етапи і закономірності породження і сприйняття мовлення в різних комунікативних умовах тощо. Відповідно до цього окреслюються і складові комунікативної методики, зокрема опанування функціональною природою мовних категорій, літературними нормами усного і писемного спілкування, мовленнєвим етикетом, засвоєння понять *мова і мовлення, мовленнєва діяльність і спілкування, текст*.

Важливою складовою вивчення мови на комунікативній основі є мовленнєвознавчі знання, які передбачають усвідомлене засвоєння поняття *текст*, типів, стилів і жанрів мовлення, та комунікативні уміння і навички, до яких відносять уміння сприймати й аналізувати готові тексти та будувати висловлювання різних типів відповідно до його мети, основної думки, адресата мовлення, умов спілкування, жанру і стилю, доцільно використовуючи різноманітні мовні засоби.

Особливістю комунікативної методики є звернення до тексту як одиниці спілкування, що складає водночас і основу дидактичного матеріалу і є результатом мовленнєвої діяльності. Відповідно до чинної програми молодші школярі знайомляться з такими типами текстів, як розповідь, міркування, опис, їх структурою і призначенням. Зупинимось на методиці навчання учнів початкових класів будувати твори-описи.

Формування умінь продукувати стилістично диференційовані описи можливе за умови планомірної роботи, яка включає два етапи: 1) підготовчий (роботу над висловлюваннями цього типу в процесі вивчення лексико-граматичного та граматики-орфографічного матеріалу); 2) навчання складати тексти-описи на уроках розвитку зв'язного мовлення.

Успішному навчанню молодших школярів складати описи сприяє застосування таких основних прийомів: а) паралельне ознайомлення з текстами різних типів; б) опора на зразок і малюнок; в) зіставлення науково-популярного і художнього опису на одну й ту ж тему; г) складання опису за опорними словами, за початком. Основною умовою вироблення в учнів умінь будувати висловлювання типу описів є створення спеціальних мовленнєвих ситуацій, компонентами яких є: мета висловлювання, умови, в яких воно відбувається, адресат. Створення мовленнєвої ситуації допомагає учням побачити в роботі над описом не просто завдання побудувати текст, а необхідність найбільш точно і повно виразити свою думку. Мовленнєві ситуації сприяють також усвідомленому відбору мовних засобів відповідно до мети та умов висловлювання.

За чинною програмою учні початкових класів навчаються складати описи предметів: **2 клас**: опис нескладних предметів (речей, рослин, тварин) після їх розгляду та бесіди про характерні ознаки; **3 клас**: складання (усно й письмово) художніх та науково-популярних описів (без уживання термінів) за поданими зразками з урахуванням ситуацій мовлення; побудова найпростіших порівняльних описів (усно); **4 клас**: складання художніх та науково-популярних описів рослин, тварин тощо.

Навчання учнів початкових класів складати тексти-описи необхідно розпочати з опису відомих дітям предметів, натуральних чи зображених на малюнках. Для того, щоб розкрити особливості формування умінь будувати висловлювання цього типу, розглянемо на конкретних прикладах методику такої роботи.

Другокласникам можна запропонувати скласти науково-популярний опис конвалії за малюнком з використанням власних спостережень. Основний прийом, який слід застосувати з метою підготовки школярів до складання опису, – аналіз зразка тексту у поєднанні з розглядом малюнка. Для активізації мовленнєвої діяльності учнів варто використати елементи дидактичної гри та схему висловлювання.

Урок розпочинається з розгляду квітів (проліска, сону, тюльпана, ромашки), зображених на малюнках, та бесіди за ними.

- Розгляньте малюнки. Які з цих квітів ростуть навесні, а які влітку? Що спільне є в кожній рослині? (Корінь, стебло, листя, квітки). А що ж різне? (Різна форма, розмір та колір листків, квіток). Порівняйте квітки цих рослин. Які пелюстки у тюльпана? (Великі, червоні, їх шість). А в ромашки? (Біленькі, ніжні, їх багато). У сону? (Фіолетові). Пригадаймо, з чим ми порівнювали квітку ромашки? А як цвіте пролісок?

Після визначення основних ознак квітів доцільно запропонувати дітям зіставити два описи. (Тексти подані на дошці чи на таблиці).

I. Яка чудова весняна квітка сон. Весь він одягнений у світлу пухнасту шубку. Пишна фіолетова квітка схожа на дзвіночок. У середині квітки великий пучок жовтого пилку, а листочки порізані, ніби пір'їнки казкового птаха. Сон – окраса весняного лісу.

II. Сон – багаторічна трав'яниста рослина, висота її від 10 до 30 см. Листки розсічені, з'являються після цвітіння. Квітки великі, мають фіолетовий колір. Вони вкриті м'якими шовковистими ворсинками.

Перший текст читає вчитель, щоб голосом передати красу сону. Другий – учні читають самостійно.

- Що є спільного в цих описах? (В обох текстах описується одна й та ж рослина). Чим же відрізняються ці тексти? У якому тексті показано, що ця квітка авторові подобається? Якими словами він описує сон? А в якому тексті просто повідомляється, яка це рослина? Чи виражається в цьому тексті ставлення автора до описаної квітки? (Ні. У ньому повідомляється про основні ознаки сону. Вони допомагають відрізнити цю рослину від інших).

Увага учнів звертається на слова, з допомогою яких автору вдалося розкрити основні ознаки сону: “Що сказано про стебло? Як описано листки? За допомогою яких слів описано квітку? (Школярі відшукують необхідні слова). Як побудований цей текст? Прочитайте початок опису. У яких реченнях виражено ознаки сону? Прочитайте їх. Як називається ця частина тексту? (Основна).”

- Розгляньте цю квітку (вчитель показує малюнок конвалії). Уявіть, що нас попросили скласти опис-загадку про цю рослину для дитячого журналу. Отже, вам треба описати конвалію так, щоб читачі могли впізнати її. Про які ознаки конвалії ми повинні сказати обов'язково, описуючи цю рослину? (Про те, яке стебло, які листки, які квіточки).

Учитель ставить запитання, які допоможуть скласти науково-популярний опис конвалії: чим особливо виділяється ця рослина серед інших? Яка вона заввишки? Які квітки у конвалії? Як вони зібрані? Як краще почати опис-загадку? Називати цю рослину не потрібно, тому скажемо тільки, що це весняна трав'яниста рослина.

Основну частину учні будують самостійно. Зразком для опису-загадки є наведений вище науково-популярний опис сону. Пропонується схема висловлювання: Це Вона У неї Між ними Вони

Кілька описів-загадок заслуховується й аналізується: Чи всі основні ознаки конвалії названо? Чи впізнають читачі рослину, про яку йдеться?

У кінці заняття учні одержують домашнє завдання:

- Уявіть, що ми з вами були на екскурсії в лісі і бачили там конвалію. Усім вона сподобалась. Дома ви хочете розповісти батькам, дідусеві, бабусі про те, яка гарна ця квітка. Подумайте, як ви її опишете. Як краще розпочати опис? (“Мені дуже сподобалась конвалія...”, “У лісі ми бачили дуже гарну квітку...”). Опишіть конвалію так, щоб вам повірили, що вона вам дійсно подобається.

У 3 класі варто працювати й над складанням художнього опису рослини. Об’єктом для такого тексту-опису може служити весняна квітка сон, її ознаки також добре сприймаються при розгляді малюнка.

Урок слід розпочати з порівняльного усного аналізу текстів-описів у науково-популярному і художньому стилях.

- Прочитайте тексти, подані на дошці (на таблиці).

I. Кульбаба – це багаторічна трав’яниста рослина. Стебло у неї безлисте, подібне до соломини, світлого кольору, у середині порожнисте. На його верхівці одна велика кругла квітка, схожа на кошик. Вона жовта. Увечері пелюстки квітки згортаються, а вранці розкриваються. Листки у цієї рослини видовжені, зубчасті. Вони ростуть від самого кореня.

II. Я бачив чудову квітку. Стебельце у неї високе, схоже на соломину. На верхівці квіточка, мов маленьке сонечко. І в цьому сонечку безліч тонких золотих пелюсток, ніби промінчиків. А листочки цієї квітки великі, зубчасті. Вони ніби оберігають її від небезпеки. Дуже гарна квітка.

- Про що написано в цих текстах? Чи однаково вона описана? Який з цих описів можна прочитати в довіднику про рослини, а який – у художньому оповіданні? У якому описі автор тільки повідомляє, називає ознаки кульбаби, за допомогою яких можна відрізнити її від інших рослин? У якому ділиться своїми враженнями від цієї рослини? Чим же відрізняються ці тексти? (У першому описі автор повідомляє основні ознаки кульбаби, які допомагають відрізнити її від інших рослин. У другому описі автор ділиться своїми враженнями від цієї ж рослини, показує, яка вона гарна).

Далі проводиться аналіз композиції текстів-описів та мовного оформлення.

Робота над висловлюваннями типу описів передбачає також завдання на добір заголовка до поданих текстів, виділення їх структурних компонентів, текстоутворювальних засобів, добір необхідних слів з довідки та самостійно, редагування тощо. Подібна методика застосовується і в процесі навчання школярів аналізувати і продукувати власні висловлювання інших типів.

Підсумовуючи, зазначимо, що систематична робота з текстом як складова комунікативної методики сприятиме ефективному засвоєнню мовленнєвознавчих знань, формуванню умінь і навичок усіх видів мовленнєвої діяльності і забезпечить виховання мовної особистості школярів. Саме тому проблема потребує подальшого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики. – К., 2004. – 342 с.
2. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі. – К., 2006. – 268 с.
3. Пентилюк М., Горошкіна О., Нікітіна А. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови // Українська мова і література в школі. – 2006. – № 1. – С.15 – 20.
4. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи. – К.: Початкова школа, 2006. – 432 с.
5. Словник-довідник з української лінгводидактики / За заг. ред. М. Пентилюк. – К., 2003.